

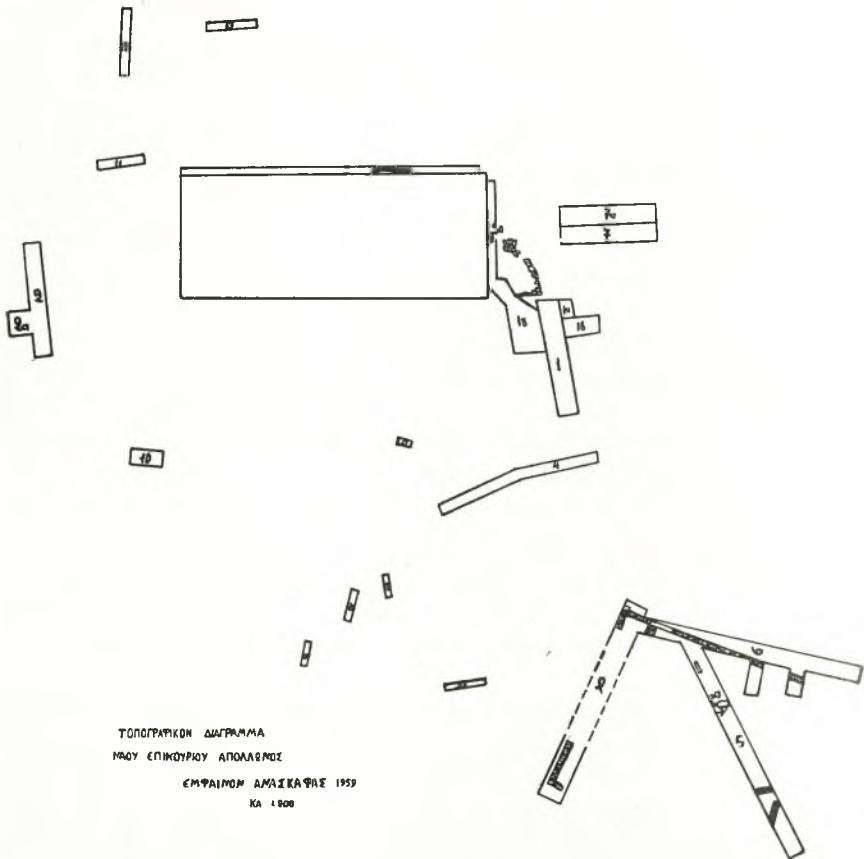
24. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΒΑΣΣΩΝ

Ἡ διενεργηθεῖσα ἔρευνα παρὰ τὸν ναόν τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἦτο δοκιμαστικὴ καὶ ἀπέβλεπεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἐλλειπόντων τμημάτων τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν προβλημάτων συναφῶν πρὸς τὴν θέσιν τοῦ προϊκτινείου ναοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠνοίγησαν τάφροι εἰς διαφόρους θέσεις πέριξ τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἰκανὴν ἀκτῖνα ἀπ' αὐτοῦ (εἰκ. 1). Κατὰ τὴν διάνοξιν τῶν πρὸς Δυσμᾶς τοῦ ναοῦ τάφρων καὶ εἰς ἀπόστασιν μέχρι 45μ. περίπου ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας αὐτοῦ, εὗρέθη σειρὰ θεμελίων μνημειωδῶν κτηρίων ἀρχαϊκῆς καὶ κλασικῆς ἐποχῆς ἐρευνηθέντων εἰς ἰκανὸν μῆκος (ἐν τούτων μέχρι 33μ.). Μερικὰ τούτων εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ μεγάλων καλῶς ἢ μετρίως κατεργασμένων ὀγκολίθων (πάχος τοίχων 0.50-1 μ. καὶ μέγιστον σωζόμενον ὕψος 1.60 μ.). Τὰ συγκεντρωθέντα ἐκ τῶν κτηρίων τούτων εὐρήματα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀρχαϊκῆς καὶ κλασικῆς ἐποχῆς (κύλικες, φιάλαι, λύχνοι, «ἡλειακά» ἀγγεῖα καὶ αἰχμαὶ σιδηρῶν βελῶν). Εἶναι ἀκόμη πρόωρον νὰ προσδιορίσωμεν τὴν σχέσιν τῶν κτηρίων αὐτῶν πρὸς τὸν ναόν· ἐν τούτοις δι' αὐτῶν ἀλλάζει ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν εἶχομεν περὶ αὐτοῦ, θεωρουμένου μέχρι τοῦδε ἀπομεμονωμένου εἰς τὸ τοπίον τῶν Βασσῶν.

Εἰς τὰς συνεχομένας ἄλλως τε πρὸς Δυσμᾶς τοῦ ναοῦ μικρὰς κοιλάδας τῆς κλιτύος τοῦ Κοτύλου ὄρους εἶναι κατεσπαρμένοι πολλοὶ καλῶς κατεργασμένοι ὀγκολίθοι, πολλὰ δὲ εἶναι τὰ συγκεντρωθέντα ὄστρακα κατὰ τὴν αὐτόθι γενομένην ἐπιφανειακὴν ἔρευναν χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς γεωμετρικῆς μέχρι καὶ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Ἡ ἕκτασις ὅθεν τοῦ κατωκημένου χώρου φαίνεται ὅτι ἦτο ἰκανῶς μεγάλη, περιλαμβάνουσα τοὺς δύο ἀνασκαφέντας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Κοτύλου ὑπὸ τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ ναῖσκους καὶ ἐξαπλουμένη καθ' ὅλην τὴν ΝΔ. κλιτὸν αὐτοῦ, ἔνθα οὗτος εἶχεν ἐπισημάνει καὶ ἕτερα ἐρείπια κτηρίων, ὃ δὲ Ross καὶ ἄλλοι περιηγηταὶ εἶχον διαπιστώσει καὶ λείψανα συνοικισμοῦ.

Εἰς τὴν παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ ἀνοιγεῖσαν ὑπ' ἀριθ. 1 τάφρον (εἰκ. 1) τὸ ρωμαϊκὸν στρῶμα ἦτο λεπτότατον καὶ ἀπέδωκεν ἐλάχιστα ἀβαφῆ ὄστρακα. Τὸ ἐπόμενον στρῶμα περιεῖχεν ἑλληνιστικὰ καὶ κλασικὰ ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς μεγαρικὸς σκύφους μὲ ὠραίας ἐντύπους φυτικὰς διακοσμῆσεις, εἰς φιάλας, κύλικας, ὑδρίας, ληκύθους, λύχνους καὶ ἀγγεῖα τοῦ «ἡλειακοῦ»

λεγομένου τύπου (πίν. 135β). Τὰ κλασσικά ὄστρακα εἶναι μελαμβαφῆ, ὠρι-
σμένα δὲ ἔχουν θαυμασίαν μέλαιναν στίλβωσιν. Τὸ ἀρχαῖκόν στρώμα, τὸ ὁποῖον
ἀρχίζει ἀπὸ βάθος 0.50μ., περιεῖχεν ὄστρακα κυλικῶν, ληγύθων, κρατήρων

Εικ. 1. Σχεδιογράφημα τάφρων ἀνασκαφῆς Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος.

κ.ἄ., μερικὰ τῶν ὁποίων φέρουν φυτικὴν διακόσμησιν, τὰ περισσότερα δὲ
εἶναι μελαμβαφῆ. Ἐκ τούτων συνεπληρώθησαν ὠρισμένα ἀγγεῖα (πίν. 134α).

Ἄξια μνείας εἶναι ἐπίσης δύο πήλινα ἀγγεῖα, τὸ ἓν πλαστικὸν πτηνόσχημον
(πίν. 134α, 2), τὸ δὲ ἕτερον σκυφοειδές, ἀνατολιζοντος ρυθμοῦ διακεκοσμημένον
διὰ ζωνῶν ἐκ γλωσσοειδῶν κοσμημάτων, κατὰ τὸ μέσον δὲ δι' ἐτέρας ζώνης
φερούσης ζῶα καὶ πτηνά (πίν. 134β).

Εἰς τὸ κατώτατον ἀρχαῖκόν στρώμα (1.60μ.) εὐρέθησαν μερικοὶ ἀρύβαλλοι
ἀνήκοντες εἰς τὸ 600 π.Χ. (πίν. 134α, 3-5) καὶ ἄφθονος λατύπη. Ἐκ τοῦ ἴδιου

τούτου στρώματος προέρχονται πολλά θραύσματα ἀρχαϊκῶν κεράμων καὶ ἀκροκέραμος (antefix), ἥτις σώζεται κατὰ τὸ δεξιὸν ἡμισυ, ἀπολήγουσα ἄνω εἰς ἀνθέμιον καὶ διακοσμουμένη δι' ὀρθίας ἀναγλύφου Σφιγγὸς περιβαλλομένης ὑπὸ πλαστικῶν κομβίων (πίν. 134γ)— ἀντίστοιχος Σφιγξ θὰ πρέπει νὰ εὑρίσκετο εἰς τὸ ἐλλείπον ἀριστερὸν τμήμα τῆς ἀκροκεράμου, σχηματίζουσα μετὰ τῆς πρώτης ἐραλδικὸν σύμπλεγμα. "Ὁμοια τεμάχια ἀκροκεράμου, ὀλιγώτερον καλῶς διατηρούμενα, εὔρεν ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ (ΑΕ 1903, 162. 1910, 277. Πρβ. καὶ Κ. ΡΩΜΑΙΟΝ, ΑΕ 1933, 14-5). "Ἀπαντα τὰ ἀνωτέρω τεμάχια προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ ἀρχαικοῦ προϊκτινείου ναοῦ τοῦ 'Απόλλωνος. Ἐκ τῶν μεταλλικῶν εὐρημάτων μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμῶν σιδηρῶν βελῶν ὡς καὶ δοράτων. Εὐρέθησαν ἐπίσης θραύσματα χαλκῶν κρανῶν, κορινθιακοῦ τύπου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς αὐτῆς τάφρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 23μ. ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ εὐρέθη ἐντὸς σχισμῆς τινος τοῦ φυσικοῦ βράχου μικρὸς κοῦρος, ὕψ. 0.18 μ., σιδηροῦς, σωζόμενος εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, ὅπως ἄλλως τε καὶ ἅλα τὰ σιδηρᾶ εὐρήματα τοῦ ναοῦ (βλ. Ἔργον 1959, 108, εἰκ. 112). Ὁ κοῦρος, ραδιῶς καὶ μὲ ἰδιαιτέρως μακρὰ σκέλη, φέρει ζώνην εἰς τὴν ὀσφύν παρέχουσαν αἴσθησιν ἀρχιτεκτονικῆς διαρθρώσεως τοῦ σώματος· αἱ χεῖρες εἶναι κεκαμμέναι πρὸς τὰ ἔμπροσθ' ὁ δὲ κορμὸς σανιδόμορφος. Ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 7^{ου} αἰῶνος καὶ παριστᾷ πιθανώτατα θεϊκὸν τινα πολεμιστὴν. Αἱ χεῖρες χυταὶ κεχωρισμένως εἶναι κεκολλημέναι εἰς τὸ σῶμα.

Τὸ πλῆθος τῶν εὐρημάτων κατὰ τὴν ΝΔ. ταύτην πλευρὰν ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ τὰς γνώσεις μας ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἀρχαϊκῶν στρωμάτων, τὸ ὅποια ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ περιώριζε μόνον εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ καθὼς καὶ εἰς τὸ βόρειον ἡμισυ τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς. Ἐκ τῶν ἀρχαϊκῶν εὐρημάτων, τὰ ὅποια εἶχεν οὗτος περισυλλέξει εἰς τὰς δύο ταύτας πλευρὰς, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ ναοῦ ὑπάρχει κατωφέρεια φυσικῆ, συνεπέρανεν οὗτος ὅτι ὁ προϊκτινεῖος ἀρχαϊκὸς ναὸς ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῆ κάτωθεν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ κλασσικοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐβασίσθησαν καὶ οἱ νεώτεροι ἐρευνηταί, οἱ ὅποιοι τοποθετοῦν ἐπίσης τὸν παλαιότερον ναὸν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ προταθεῖσαν θέσιν.

Κατόπιν ὅμως τῶν προσφάτων ἀρχαϊκῶν εὐρημάτων ἔμπροσθεν τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ ἡ γνώμη αὕτη δὲν φαίνεται ἀκλόνητος, καὶ μάλιστα κατόπιν τῶν δύο ἀκολουθῶν διαπιστώσεων τῆς παρουσίας ἀνασκαφῆς. Εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 1γ (εἰκ. 1) τάφρον, ἀνοιγεῖσαν πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.30 μ. ἀπ' αὐτοῦ, ἀπεκαλύφθησαν ὑπολείμματα λιθίνης κλίμακος, ἡ ὅποια συμφῶνως πρὸς τὰ εὐρήματα εἶναι ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς (Ἔργον 1959, 107, εἰκ. 111). Ἡ κλίμαξ αὕτη ἔχει λοξὴν πρὸς τὸν κλασσικὸν ναὸν κατεύθυνσιν, ἀποτελεῖται δὲ ἐξ ἡμικατεργασμένων πλακῶν· εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς

ἀπλῆς ταύτης καὶ πρωτογόνου κλίμακος σώζεται σειρά λίθων, οἵτινες σχηματίζουν εἶδος στηθαίου. Ἐτέρα τάφος ἠνοίχθη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ καὶ παρὰ τὸ κρηπίδωμα. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ὁ ναὸς εἶναι θεμελιωμένος εἰς τὸν φυσικὸν βράχον, εὐρισκόμενον εἰς βάθος μόλις 0.20μ. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο εὐρέθησαν ὄστρακα ἀρχαϊκῆς, πρωίμου καὶ ὀρίμου ἐποχῆς, ἀνήκοντα εἰς ἀρυβάλλους, κύλικας καὶ κρατῆρας, ὡς καὶ ὀλίγασι σιδηραῖ αἰχμαὶ βελῶν καὶ δοράτων.

Τὰ κλασσικὰ καὶ τὰ μεταγενέστερα στρώματα εἶχον τελείως ἐξαφανισθῆ. Ἡ περισσώτερον ἀξία λόγου διαπίστωσις εἶναι ὅτι πλησίον τοῦ κρηπιδώματος καὶ ἀκριβῶς ἔναντι τῆς Α. εἰσόδου τοῦ ναοῦ (εἴσοδος ἀδύτου) ὑπάρχει λάξευμα εἰς τὸν φυσικὸν βράχον (πλ. 0.20-0.25 μ.), τὸ ὁποῖον κατευθυνόμενον λοξῶς πρὸς τὸ κρηπίδωμα ἐξαφανίζεται κάτωθεν αὐτοῦ (πίν. 135α). Τοῦτο εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν προέρχεται ἀπὸ τροχοὺς ἀρμάτων οὔτε ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἰκτινεῖον ναόν· πιθανῶς ἐχρησίμευε διὰ τὴν ὑποδοχὴν θεμελίου παλαιότερου ναοῦ.

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἀρχαϊκῆς κλίμακος ἔμπροσθεν τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ἀρχαϊκῶν εὐρημάτων εἰς τὸ αὐτὸ τμήμα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ σημαντικὴ ἀκροκέραμος, ὡς καὶ τὸ λάξευμα πρὸ τοῦ κρηπιδώματος παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἔναντι τῆς εἰσόδου τοῦ ἀδύτου, ἴσως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐντοπίσουν τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ σημερινοῦ ἢ τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἀποκλείσουν τὸ μέρος τοῦτο ὡς ἐνδεχομένην θέσιν του.

Ἀποφασιστικὴν ὁμως λύσιν τοῦ προβλήματος θὰ δώσῃ ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς ἐρεύνης πέραξ τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ.

Ἐτέρα τάφος (ἀρ. 2-2α) ἠνοίχθη εἰς τὴν βορειὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 20 περίπου μέτρων ἀπὸ αὐτοῦ, μακρὰν τοῦ χώρου, ὅπου εἶχεν ἐρευνηθεῖ ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ (εἰκ. 1).

Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς τάφου ταύτης καὶ εἰς βάθος 0.30μ. εὐρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς, ἀνήκοντα εἰς σκύφους κ.ἄ. ἀγγεῖα. Εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα καὶ μέχρι βάθους 0.45μ. εὐρέθησαν θραύσματα κορινθιακῶν ἀρυβάλλων μεσοκορινθιακῆς περιόδου· ἐπίσης ἱκανὸς ἀριθμὸς αἰχμῶν βελῶν καὶ ὀλίγων δοράτων σιδηρῶν (πίν. 135β). Εἰς βάθος 0.15μ. τῆς τάφου ταύτης εὐρέθη στρῶμα με σαφῆ ἴχνη πυρᾶς πλάτους 1.60 καὶ ὕψους 0.45μ. Κάτωθεν τοῦ στρώματος τούτου, μέρος τοῦ ὁποίου ἀφέθη ἄθικτον, εὐρίσκεται τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Ἀφθονα ἦσαν τὰ ἀπθνηρακωμένα ξύλα καθὼς καὶ πολτοποιημένα σιδηροῦχα μέταλλα. Εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα εὐρέθησαν ὄστρακα ἀρχαϊκὰ καὶ ὀλίγα κλασσικά. Ὀλίγα μέτρα ἀνατολικῶς τῆς πυρᾶς καὶ εἰς τὸ ἀμέσως ἀνώτερον στρῶμα εὐρέθη μεγάλη παρίνη πλάξ ἐπιμελῶς κατεργασμένη. (Ἰχνη πυρᾶς εἶχεν εὔρει καὶ ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ μετὰ πολλῶν ἀρχαϊκῶν ὄστράκων.)

Ἐκ τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ εὐρέθη μόνον μικρὰ μαρμαρίνη χεὶρ πιθανῶς Λαπιθίδος ἢ Ἀμαζόνος ἐκ τῆς ζωφόρου αὐτοῦ (πίν. 134δ). Ἡ ἔρευνα πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ὑπολειπομένων γλυπτῶν δὲν ἐπερατώθη· ἀπομένει ἰκανὴ εἰσέτι ἔκτασις ἀνεξερευνήτος ἀνήκουσα εἰς ἰδιώτας, οἵτινες ἀπηγόρευσαν τὴν ἀνασκαφὴν ἐκεῖ, ἑτέρα δὲ εἰς τὰ ΝΔ. τοῦ ναοῦ, ὅπου ἔχουν συσσωρευθῆ τὰ χῶματα τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν, χωρὶς, ὡς φαίνεται, νὰ ἔχη προηγηθῆ αὐτόθι ἔρευνα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

α. Ἀρχαῖκὰ ἀγγεῖα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς ναὸν Βασσῶν.

β. Ἀγγεῖον ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ.

γ. Ἀκροκέραμας προῖκτινείου ναοῦ Βασσῶν.

δ. Μεγαρῖνη χεὶρ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικούριου Ἀπόλλωνος.

α. Τὸ λάξευμα τοῦ βράχου πρὸ τῆς Α. εἰσόδου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικούριου Ἀπόλλωνος.

β. Ὅστρακα ἀρχαϊκῶν (σειρὰ μεσαία καὶ κατωτέρα) καὶ ἐλληνιστικῶν (σειρὰ ἀνωτέρα) χρόνων.